

HUVUD-ARTIKLAR

- Katrineholms slott
- Fornträden—knutar och flätning

I DET HÄR NUMRET:

Katrineholms slott	2-3
Fornträden—knutar och flätning	4
Jag har läst...	5-6
Referat från föreningsmötet	6

Höglandets Fornminnesförening

Denna gång fokuserar vi bland annat på påminnelse om programmet.

Måndag 6 juni

NATIONALDAGSFIRANDE

Vi deltar i nationaldagsfirandet i Aneby med vår fana. Anmälan till Greta, 0380-20707

Lördag 18 juni

HELDAGSRESA NORR-KÖPING

Vi har nu fullt i bussen men vill påminna om programmet.

Ta med förmiddagskaffe och lunchlåda!

Buss avgår från Fredstorget Aneby kl 07.30. Ordna själva samåkning till och från Aneby. Vi stannar vid Gistad där det finns 2 runstenar varav den ena med fornnordisk skrift från 500-talet. Vi ska vara i Himmelstalund kl 10.30 där vi får guidning på hållristningsområdet i 1 timme. Här äter vi medhavd lunch och åker därifrån ca 12.30. Vi åker sedan till Ekenäs slott med ankomst ca 13.00 där vi blir guidade i ca 1 timme. Efter guidning-

en kan vi dricka kaffe på slottskafeet. Därifrån till Askeby där vi bör vara ca kl 15.00 vid kyrkan och klosterområdet. Vår guide är Sven Hellström som är historiker och har varit med om att bilda Askeby Klosterförening. Därifrån hemresa.

Kostnad för buss, guidningar och eftermiddagskaffe blir totalt endast 275 kronor eftersom vi lyckats fylla en buss. Försök ta med jämna pengar!

Har Du några frågor så kontakta Greta 0380-20707 eller Birgit 0140-24031.

Redaktionen

En påminnelse till alla flyttfåglar: När ni får ändrad adress, telefon eller e-postadress så vill föreningen få ändringen också. Det är synd om vi skulle hugga i sten med Ristningar.....

Tvådagarsresa (alt. tredagars) (12)13-14 augusti till KINNEKULLE-bygden

Samåkning i egna bilar. Vi träffas vid Hällekis vandrарhem Falkängen lördag morgon kl 09.00 och åker till Flyhov hållristningar. Ev. guidning av Göran Englund. Vi besöker Husaby kyrka, borgruin och källa samt Lasses grotta. Förmiddagsfika och därefter Biskopsborgen och vikingaskeppet Sigrid Storråda, Källby hallar, Västerplana kyrka och Tredingstenarna. Vi äter lunch på Kinnekullegården där man kan få à la carte för 125:- eller helmeny för

175:- kronor. Vidare till Munkängarna och Råbäckshamn och sedan åter till Hällekis där vi äter middag på Carinas Kök och Bar (varmrätt ca 150:- kronor).

Dag 2 söndag: Frukost och utcheckning, besök i hantverksgatan. Till Forshems kyrka och gästgiveri (Sveriges äldsta), Odensåkers gravfält och Klockarebolet, som är en uråldrig by.

Förmiddagskaffe. Vidare till Askeberga skeppssättning och

Kung Raneshög i Flistad.

Lunch och sedan hemresa över Skövde. Övernattning enkelrum ca 475:- dubbelrum ca 375:- per person inkl. frukost och lakan. Medlem i STF 50:- billigare. **Bindande anmälan senast den 18 juni till Greta eller Birgit.**

VÄLKOMNA!

PS: Vi reserverar oss för ändringar i det slutgiltiga programmet

Katrineholms slott

”Katrineholms slott blev dessvärre inte vad man tänkt sig. Det låg invid sankmark och var fuktigt och ogästvänligt större delen av året.”

Strax norr om Stalpet i Aneby låg gården Katrineholm som förr hette Horsnäs eller Gripgården. Den är en av de äldsta i Marbäck.

Den förste kände ägaren till Horsnäs hette Jon Dansson (Bååt). Det var i början av 1300-talet. Han var gift med Bo Jonsson Grips mor i hennes andra äktenskap. Därför är det troligt att Bo Jonsson Grip - en tid Sveriges störste jordägare och dessutom riksdrots - kan ha vuxit upp på gården. Nästa ägare blev Daniel Niklisson 1338. Han ägde antingen en stor del av gården eller hela, man vet inte. Daniel Niklisson sålde Horsnäs gård 1360 till Bo Jonsson Grip. Det var då egendomen började kallas Gripgården. Vem som övertog gården efter Bo Jonsson Grip saknas det uppgift på. På 1400-talet övergick gården i familjen Bagges ägo. Ätterna Kafle och Ulf har även varit ägare. Lagmannen Christer Bonde köpte delar av gården och 1692 var han ägare till hela Horsnäs. Sedan dess har Katrineholm varit i släkten Bondes ägo.

Det var friherre Christer Bonde och hans maka Anna Catharina Wrangel af Lindeberg som lät bygga slottet på 1690-talet, ett väldigt träslott i två våningar efter mönster av italiensk villa. Makarna inspirerades säkert till bygget av slottet på grund

av läget vid den vackra sjön Ralången. Det gick åt massor av sten till grunder, murar och vallgravar. De lät göra pålningar och fyllningar i omkringliggande kärrmark för anläggande av en trädgård i holländsk stil. Den blev dock aldrig fullbordad. Slottet och gården fick namnet Katrineholm efter makan Anna Catharina.

Bondesläkten hade tidigare haft Bordsjö som sätesgård; nu skulle Katrineholm bli den nya sätesgården. När Katrineholms slott stod färdigt 1697 var Christer Bonde och hans hustru beredda att flytta in, och man trodde att de bodde i slottet ett par år omkring sekelskiftet 1700, framför allt om somrarna. Vid samma tid var de också ofta på Bordsjö.

Katrineholms slott blev dessvärre inte vad man tänkt sig. Det låg invid sankmark och var fuktigt och ogästvänligt större delen av året. Christer Bonde blev samma år som slottet blev färdigt utnämnd till lagman i Värmland så stor del av året var han där. 1692 hade han byggt en bro som var tillfartsväg från kyrkan till gården. Bron och vägen blev till mycket bekymmer och behövde ständigt underhåll eftersom marken var vattensjuk.

Friherre Christer Bonde, som inte hade efterlevande barn, stiftade i ett testamente 1712 Bordsjö, Katrineholm, Äng och Askeryd

(senare tillkom genom byte Herrestad) till fideikommiss till förmån för sin kusin, riksrådet greve Gustav Bonde. I fideikommissbrevet bestämmer friherre Bonde ”att så länge någon med namnet Bonde lever, få nämnda gårdar ej övergå till annan familj”. Det har berättats en anekdot om lagmannen att han var svag för skarpa eggjärn, varför han, då han kom över någon yxa, slipade den ända till dess att det inte återstod något av stenen.

Glädjen över Katrineholms slott blev kort: bara en kort tid senare avled Christer Bonde på egendomen Springsta i Västmanland 1712. Hustrun tros ha flyttat till den Wrangelska egendomen Gransbo i Säby socken, där hon var född, och där avled hon 1724. Slottet stod sedan övergivet och obebott.

Bondeättens dagböcker och brev i Säfstaholmsarkivet har inget annat att berätta om Katrineholm än att det stod tomt och öde och endast användes av Bondeättens medlemmar när de befann sig på genomresa. Under 1700-talet bodde på slottet en gårdsvakt som skulle ha uppsikt över det öde slottet. Han hette Aschling.

Greve Carl Bonde skriver i sina dagboksanteckningar om slottets öde: ”Den 1 juni (1763) kom jag äntligen till Katrineholm, men dörrar och fönster var tillslutna och ingen människa syntes till, hur mycket vi än knackade och

bultade. Slutligen anlände från kyrkan fogden Aschling och hans hustru Sara samt till sist kamrer Åkerman...

Förmiddagen därpå besåg jag Katrineholms omgivningarna, som är mycket sumpiga och förefalla osunda, men mannen som bodde där i huset hade redan uppnått 90 år...". I ett brev till sin syster Fredrika skriver greven: "Katrineholm har en alltför vacker situation: en matsal som är ganska vackert och utbyggnader, men det ligger i ett kärr och har mycket gravar och dammar omkring sig..."

3 jan. 1780 skriver bondeärens bokhållare Nils Åkerman: Catrineholms stora träbro, 140 alnar lång, erfordrar ansenligt med virke per år till underhåll. Han tycker att det vore bra att förkorta den med stenfyllning. Han konstaterade att det inte skulle gå, när en 13-14 alnar lång påle ej tar botten under första broankaret. Stenen som hade funnits i åkern hade under 30 års tid avförts och ned-sänkts utanför stora byggnaden till grund för den 1747 anlagda ringmuren som ständigt rasar och sjunker. Nu finns ingen sten kvar annat än i bergen.

De fick lägga timmer och annat virke helt tätt till grund, och ris och sand så snart det sjunker.

I ca 150 år blev slottet liggande öde och obebott - bortsett från gårdskarlen. Slottet revs ner 1889. Mycket av materialet användes när Herrestads hus, ett corps-de-logi, byggdes. Inventarier och de vackra målade gyllenlädertapeterna överfördes till Hörningsholm

och andra Bondeägda herrresäten i Mälardalen.

Det som finns kvar idag där Katrineholms slott låg är den kallmurade grunden och vallgravar. Det finns också sägner och en saga om slottet och i sjön Ralången den mystiska flott-holmen som var synlig ibland för att återigen försvinna. Detta skrämde ortsbefolkningen, gäckade vetenskapsmän, även Gustav III besökte ön. Men detta är något jag kanske kan återkomma till vid ett annat tillfälle.

Sammanställt av Inger Källner.

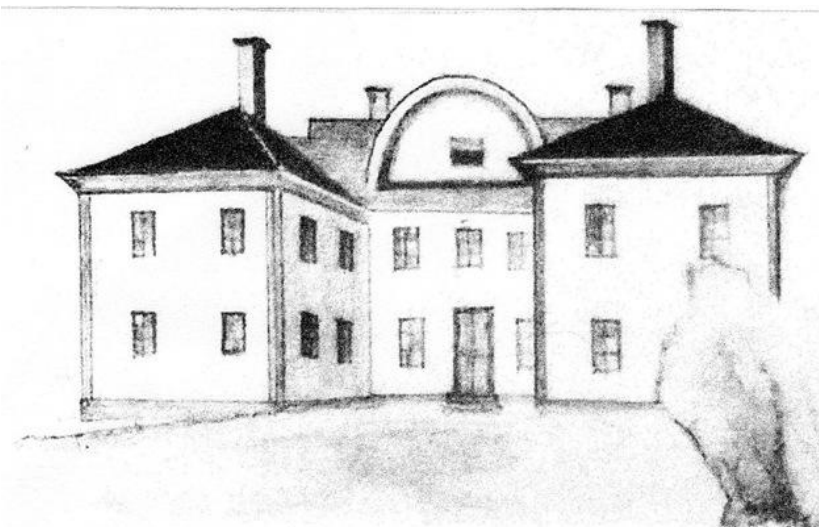
Artikelförfattare: *Hans Forsander.*

Källförteckning:

Gamla papper berättar -
Linus Johansson

Småländska fideikommiss -
Erik Åkerhielm

Regnbågen, bilaga till Östgöta Correspondenten 10/9 1960: Fakta och sägner om Katrineholms slott av Åke Ohlmarks.

Katrineholms slott från gårdssidan. Efter teckning av Ferd. Härlund omkring 1880.

Fornträden – knutar och flätning

”Men vad gjorde kvinnorna, satt de vid härden och födde barn? Kanske fanns en jämställdhetsdebatt redan i forntiden.”

Vi fascineras alla av stora resta stenar, mystiska hållristningar, gåtfulla gravsättningar, spännande runtexter och så vidare och allt gjort av män, för det mesta. Men vad gjorde kvinnorna, satt de vid härden och födde barn? Kanske fanns en jämställdhetsdebatt redan i forntiden. När det gällde tillverkning av nyttoföremål bidrog säkerligen både män och kvinnor. Av de textila föremålen som t.ex. klädesplagg finns inte så mycket från äldre tider kvar. Som vi vet, är de organiska tingen svårare att bevara än en dös.

Eftersom ett av mina stora intressen är textilt hantverk, tänkte jag i några nummer av Ristningar skriva om gamla textila tekniker. Många använder vi än i dag, andra är nästan bortglömda. Slöjd har på senare år fått ett uppsving, om än i modernare tappning, men ofta är grunderna de samma.

Knutar. Konsten att knyta knutar är antagligen det äldsta av alla hantverk. Mycket tidigt använde människan vissa växter, hår eller skinn till enkla rep och sedan dröjde det inte länge förrän man lärde sig att sno och fläta dessa rep i längre och tjockare längder. Efter att man lärt sig att göra rep uppfann man de knutar man behövde i sin vardag. Vi vet att stenåldersmän gjorde sina fisk- och fångstnät genom att använda nätknuten. Den är grunden vid nätknytning och är en skotstek som även har andra namn som fiskknut och laxknut.

När knutarna blev mer komplicerade började de användas för dekorativa ändamål och för att pryda klädedräkten.

Flätning. För oss är det självfallet att garnet kommer före tyget, men i den historiska utvecklingen var det tvärt om. Långt innan människan kunde spinna garn, hade hon lärt sig konsten att ”väva” eller fläta ihop gräs och smidiga vidjor. Stenåldersmänniskan använde förmodligen sådana vävnader till vindskydd, till kassar att bära i och till fångstredskap. Olika vävnadsbindningar som då användes är fortfarande i bruk.

Att tillverka band genom flätning är ett av de äldsta och mest primitiva sätten, eftersom det kan göras utan hjälp av speciella verktyg. Genom att fläta ihop olika antal ”trådar” kan man tillverka band eller snoddar med mycket skiftande utseende, beroende på hur många trådar och vilken teknik man använder.

I Norden är ett flätat band från den rika vikingatidsgraven i Mammen vid Viborg på Jylland särskilt anmärkningsvärt. Det är i ull, flerfärgat och diagonalflätat. I graven fanns band gjorda i andra tekniker men det återkommer jag till i senare nummer.

Anna-Karin Wallin

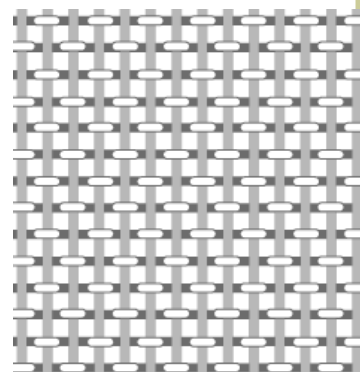

Bild på Tvåpartsbindning

Creative commons tillhörande Jauncourt

Jag har läst...

DANIEL RANTZAUS FÄLTÅG GENOM ÖSTERGÖTLAND OCH SMÅLAND 1567-1568 av Gunnar Rörby

Gunnar Rörby har sammanställt ett häfte som främst beskriver Rantzaus fälttåg från den 10 nov 1567 då hans trupper intog Ödeshög i Östergötland till dess att trupperna återvände in på småländsk mark i Säby utanför nuvarande Tranås den 25 jan 1568.

Rantzaus trupper intog, plundrade och ödelade de flesta betydelsefulla orterna i Östergötland på den tiden: i tur och ordning Ödeshög, Alvastra, Vadstena, Torpa, Mjölby, Linköping, Söderköping, Vreta Kloster, Motala och Skänninge. Norrköping lyckades inte Rantzau inta därför att svenskarna hade förstört alla åövergångar över Motala Ström utom en och själva bränt den del av Norrköping som låg väster om ån. Den kvarvarande bron var befäst och där lyckades svenskarna hålla danskarna tillbaka.

Rantzaus härjningar var omfattande. De som försvarade gårdar och orter jagades på flykten, fångades eller döddes, alla förråd plundrades och det man inte kunde ta med sig brändes upp tillsammans med alla byggnader. Kyrkorna var de enda byggnader som man inte medvetet brände ned.

Återtåget genom Småland från Sommen till Eksjö och sedan vidare till Vetlanda – Värnamo – Markaryd är

knapphändigt beskrivet, då Rantzaus armé hade decimerats och utsatts för flera bakhåll och inte fått några förstärkningar för att kunna fortsätta angreppen mot svenska orter. Dagboksförfattaren tyckte kanske inte att det var så intressant att beskriva de svårigheter och brist på mat och förnödenheter som Rantzau led av.

Rantzaus framgångar i Sverige beror naturligtvis på strategisk förmåga och skickligt ledarskap, men också bristen på ledarskap och planering i den svenska statsledningen, då dåvarande regent Erik XIV var sinnessjuk och sedermera också avsattes och mördades.

Michael Wallin

VINTERFÄLTÅGET/Stefan Persson

Ytterligare en bok om Daniel Rantzaus fälttåg i Sverige 1567-1568 har jag plöjt igenom. Jämfört med Gunnar Rörbys skrift är denna bok mycket mer detaljerad och förklarar också mer om bakgrunden till fälttåget och har en hel del slutsatser om fälttåget och vad det ledde till i framtiden. Men källmaterialet som Stefan Persson använt sig av är detsamma som Gunnar Rörby, så beskrivning och slutsatser är färgade av Daniel Rantzaus

dagboksanteckningar.

Rantzau var född i Tyskland, på gränsen mot Danmark och fick sin militära utbildning i Tyskland. Hans militära strategi var att föra ett offensivt krig med lätt-rörliga styrkor och taktisk krigföring. Ofta var hans armé underlägsen till antalet, men slog till mot motståndarnas svaga punkter, skaffade sig ett övertag, särskilt mentalt, och uppträdde helt skoningslöst. I korta drag gick taktiken ut på att skaffa sig militärt övertag i ett område, sedan plundra motståndarna på mat, hästar, foder och utrustning. Därefter brändes alla byggnader ned, både i städer och på landsbygden där man drog fram. Även fiendens soldater och bönder som kom i deras våld döddes skoningslöst, förutom de högsta officerarna.

Svenskarnas taktik var defensiv. Man försökte utnyttja terrängen där den var svårframkomlig genom att skapa hinder av timmerbrötter och samtidigt passa på att beskjuta danskarna när det blev stopp på framryckningen och också att anfälla danskarna i flanken. Svenskarna använde sig också av ”den brända jordens taktik” och brände ibland både städer och byar eller förde bort alla förnödenheter till gömställen för att inte förråden skulle falla i danskarnas händer. Danskarna försökte få till stånd regelrätta drabbningar i öppen terräng, men det undvek svenskarna trots att de ibland var överlägsna till antalet.

Forts. sid. 6

**Höglandets
Fornminnesförening
c/o Bertil Johansson
V Strandvägen 11
578 33 ANEBY**

Telefon: 0380-207 07
(Ordförande Bertil Johansson)

Redaktion:
Michael Wallin
Lars Ljungberg

E-post:
nyhet@fornminne-hogland.se

Vi finns på webben, besök oss på:
<http://www.fornminne-hogland.se>

Webbansvarig: Lars Ljungberg

Forts. från sid. 5

Svenskarna saknade duktig militär ledning – från den sinnessjuka kungen Erik XIV överst till de olika höga officerarna som saknade både kunskap och mod.

Rantzau hade krossat den svenska armén vid Axtorna i Halland 1565 trots att danskarna var betydligt färre och genomfört ett fälttåg i Västergötland 1566. Rantzau hade med andra ord ett mentalt övertag när han startade fälttåget på hösten 1567 från Halmstad och nästan omgående besegrade svenskarna vid Vilstad. Därefter drog Rantzau vidare mot Jönköping som svenskarna själva hade tömt på förråd och bränt ned. Därefter skulle Rantzaus trupper ta sig igenom Holaveden med vagnar och kanoner. Det var ett riskfyllt företag.

Rantzau valde den västra vägen nära Vättern och mötte svagt motstånd och lyckades föra sina trupper relativt oskadda genom det otillgängliga Holaveden.

I Östergötland lyckades Rantzau erövra och förstöra städer och större orter som Ödeshög, Alvastra, Vadsena, Motala och Linköping. Rantzau insåg att han inte skulle kunna avancera norrut mot Södermanland och Stockholm utan förstärkningar. En liten styrka under befäl av Mickel

Pedersen skickades från Linköping mot Danmark och kung Frederik den II för att försöka få förstärkningar av soldater, vapen, krut och andra förnödenheter.

Rantzau fortsatte norrut. Norrköping lyckades han inte inta därför att Motala Ström var för bred och inte tillfrusen, så svenskarna lyckades förhindra att Rantzau kom över på den norra sidan av ån. Det fick Söderköping sota för. Staden, som var en viktig handels- och sjöfartsstad då, plundrades på de stora förråd som fanns där och brändes ned till grunden.

Rantzau återvände mot västra Östergötland och slog läger i Skänninge för att invänta förstärkningar och vila ut manskapet. När inga förstärkningar såg ut att anlända insåg Rantzau och hans officerare att man var tvungen att ta sig tillbaka söderut för att – förhoppningsvis – träffa på förstärkningsstyrkan och därefter avancera mot norr igen.

Tillbakatåget genom Holaveden blev strapatsrikt, då svenskarna hade lagt upp flera brötar vid trånga och otillgängliga passager. Genom att vädret slog om och blev kallt så kunde danskarna göra en kringgående rörelse genom att använda den tillfrusna sjön Sommen. Man nådde Säby där man i vanlig ordning provianterade och brände och tog sig sedan mot Eksjö som svenskarna delvis hade bränt.

Ingen undsättningsstyrka nådde Rantzaus armé och återtåget skedde över Vetlanda, Vrigstad, Värnamo och Markaryd. Vid Värnamo var den undsättningsstyrka som danska kungen sent omsider skickade endast fyra mil från Rantzaus armé, men svenskarna lyckades slå tillbaka undsättningsstyrkan som återvände till Danmark i oförrättat ärende.

Danskarnas krigföring under Rantzau blev början på en ny strategi, där man insåg att det var viktigt att föra ett offensivt härtåg, samtidigt som man var tvungen att ha hjälp av en flotta och en mycket bättre tross än vad Rantzau hade. Till sjöss var svenskarna överlägsna, vilket säkert bidrog till

att Rantzau misslyckades med att nå Stockholm.

Michael Wallin

Föreningsmöte

Vårens föreningsmöte hölls i Ekenäs-sjön med 17 deltagare. Vi började med besök i Nömme där vi tittade på en intressant runsten som står på sin ursprungliga plats vid ett vadställe över Solgenån. Texten antyder arvsförhållanden och lyder: ”Rolf reste denna sten efter sina söner Sven (Sten) och Torsten och efter Säm, goda unga män. Öper (reste den) efter sin fader”. I närheten finns en hålväg. Männen kan tänkas vara begravda i några av de hundra ättebackarna vid ån som vi också besökte. En vacker miljö med enebäckar.

Därifrån åkte vi till industrimuseerna i Ekenässjön (det är flera museer i ett) där vi fick guidning av ordföranden i hembygdsföreningen. Det var oerhört imponerande att beskåda miniatyrerna av gamla industrier med varenda detalj korrekt återgiven och inte nog med det utan allt fungerade med elektricitet eller handkraft. En enda människa har åstadkommit detta efter sin pensionering och vi ställde frågan om mannen fyllt 350 år med tanke på den tidsåtgång det måste ha inneburit. Här bjöds vi också på verkligt gott kaffe med hembakat.

Greta Forsberg

Runstenen i Nömme